

Hakemli Yazılar / *Refereed Papers*

Elektronik Kaynak Lisans Anlaşmaları: Türkiye’de Kütüphane ve Kütüphanecilerin Durumu

License Agreements for Electronic Resources: The Current Situation of Turkish Libraries and Librarians

Zehra Taşkın*

Öz

Elektronik bilgi kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması ile birlikte bu kaynakların sağlanmasında lisans anlaşmalarının önemi de artmıştır. Bu anlaşmalarda temel amaç alıcı (kütüphane) ile satıcı (yayıncı, sağlayıcı) arasında temel sınırlama ve izinlerin belirlenmesidir. Bu çalışma ile elektronik kaynak lisans anlaşmaları konusunda Türkiye’deki kütüphane ve kütüphanecilerin mevcut durumunu ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda hazırlanan anket üniversite ve araştırma kütüphanecilerine dağıtılmış ve 52 cevap alınmıştır. Araştırmada, kütüphanelerin çoğunda lisans anlaşmalarını standart hale getirmeye yardımcı olacak koleksiyon yönetimi dokümanı bulunmadığı, ancak araştırmaya katılan kütüphanecilerin lisans anlaşmaları ile ilgili bilgi sahibi olduğu ve kendilerini geliştirmeye açık oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Elektronik yayıncılık alanı sürekli geliştiğinden alandaki değişikliklerin takip edilmesi hem kütüphaneler hem de kütüphaneciler açısından büyük öneme sahiptir.

Anahtar Sözcükler: *Lisans anlaşmaları; elektronik yayıncılık; elektronik bilgi kaynakları.*

Abstract

Parallel to the increase in the use of electronic resources, the license agreements to provide these sources come into prominence. The main aim of the agreements is to determine main restrictions and permissions between recipient (library) and vendor (publisher or provider). This paper targets to reveal current situation of Turkish libraries and librarians on the subject of license agreements. To achieve this target, a questionnaire was distributed to university and research librarians and 52 librarians responded to the questionnaire. As a result, it is founded that libraries don't have a collection development document which helps to make license agreements standardized. On the other hand, the librarians have knowledge about license agreements and want to improve their knowledge levels. It is important to follow changings on electronic publishing for libraries and librarians by the reason of rapid developments on this area.

Keywords: *License agreements; electronic publishing; electronic information sources.*

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi. e-posta: ztaskin@hacettepe.edu.tr

Giriş

Elektronik bilgi kaynakları kütüphaneler ve kullanıcılar için erişimden kullanıma pek çok avantajı da beraberinde getirmektedir. Bu kaynakların sağlanmasında en önemli hususlardan biri lisans anlaşmalarıdır. Cambridge sözlüğüne göre lisans anlaşması; “bir kişi ya da kuruluşa, başka bir şirket tarafından oluşturulan bilgisayar yazılımını kullanmak için izin veren resmi sözleşme”dir (Cambridge Online Dictionaries, 2011).

Her ne kadar birer bilgisayar yazılımı olmasalar da, elektronik kaynak sağlama kararı verildiğinde satıcı (yayıncı, sağlayıcı) ile alıcı (kütüphane) arasında bir lisans anlaşması imzalanmaktadır. Lisans anlaşmalarında amaç, elektronik kaynaklar için temel sınırlama ve izinlerin belirtilmesidir (Atılğan ve Yalçın, 2009, s. 786). Elektronik kaynakların kolayca kopyalanabilmesi nedeni ile yayıncılar anlaşmaya taraf kurumlar ile lisans anlaşması yapmaya yönelmişlerdir (Tonta, 2000, s. 113). Ancak, atlanmaması gereken noktalardan biri, lisans anlaşmalarının temel amacının telif haklarının korunması olmadığıdır. Lisans anlaşmaları yalnızca satıcı ile alıcı arasında kullanım ve erişim gibi bazı konularda imzalanan yazılı bir anlaşmadır ve yalnızca imzalayan taraflar arasında geçerlidir. Temel amacı da kimin, neye, hangi amaçla ulaşacağına taraflarca kabul edilmesidir (Okerson, 1996, s. 66; Metz, 2000, s. 719). Bu nedenle de imzalanacak anlaşmaların konu hakkında bilgi sahibi kişilerce incelenmesi önemlidir.

Bu çalışmada, Türkiye’de hizmet veren üniversite ve araştırma kütüphaneleri ve bu kütüphanelerde görev yapan kütüphanecilerin elektronik kaynak lisans anlaşmaları ile ilgili güncel durumlarının ve konu ile ilgili görüşlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda temel araştırma soruları;

- Türkiye’de üniversite ve araştırma kütüphanelerinde koleksiyon yönetimi dokümanı bulunuyor mu? Bulunuyor ise bu dokümanda lisans anlaşmaları ile ilgili maddelere yer veriliyor mu?
- Kütüphaneciler kurumları için hangi lisans modelini uygun görmekte-dirler?
- Kütüphanecilerin lisans anlaşmaları konusunda en sıkıntılı olduğunu düşündükleri konular nelerdir?
- Kütüphanecilere göre lisans anlaşmalarında en önemli maddeler hangileri olmalıdır?
- Herhangi bir elektronik kaynağa abonelik gerçekleştirileceği zaman lisans anlaşmaları detaylı olarak inceleniyor mu? olarak belirlenmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Lisans anlaşmalarında en önemli hususlardan biri içeriğin belirlenmesidir. Literatürdeki çalışmalarda lisans anlaşmalarında en önemli öğelerin kullanıcı gruplarının tanımlanması, elektronik kaynakların gerekliliklerine göre lisans anlaşmaları yapılması ve kütüphanelerin yasal haklarının bu anlaşmalar ile kısıtlanmaması olduğu görülmüştür (Al ve Al, 2003, s. 9; Allison, Beth ve Signe, 2000, s. 57; Association of Research Libraries, 1997). Bunun yanında elektronik içeriğin arşivsel kopyasına erişim hakkı, sınırsız erişim hakkı, kütüphaneler arası ödünç verme hizmetleri ile ilgili haklar, adil kullanım ile ilgili konular, erişim şekilleri, uzaktan erişim sağlanması ile ilgili detaylar, kütüphaneleri misafir olarak kullananların (walk-in users) erişim hakları ve erişim standartları gibi konular da lisans anlaşmalarında bulunması gereken maddelerden bazılarıdır (McKenzie ve diğerleri, 2009, s. 12). Yapılan bir çalışmada kütüphanelerin lisans anlaşmalarının hazırlanması ve uygulanmasında en çok zorlandıkları hususların; dokümantasyon oluşturma, lisansör ile pazarlık (negotiation), personel ve kullanıcıyı bilgilendirme, zaman ve iş gücü yoğunluğu ile lisanslanacak kaynak sayısının fazlalığı olduğu ortaya çıkmıştır (Soete, 1999). Lisanslarda dikkat edilmesi gereken birçok husus olduğundan, bazı kuruluşlar bir araya gelerek kütüphaneler için yol gösterici ilkeler belirlemişlerdir. Araştırma Kütüphaneleri Derneği, Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Derneği, Amerikan

Kütüphane Derneği, Akademik Sağlık Kütüphaneleri Derneği ve Amerikan Tıp Kütüphaneleri Derneği'nin birlikte hazırladığı bu ilkelere en önemli maddeler aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Association of Research Libraries, 1997):

- Lisans anlaşmaları imza atılan dönem için tüm erişim haklarını açık bir şekilde tanımlamalıdır.
- Lisans anlaşmaları telif hakları başlığı altında lisans yapan kurumun ya da kullanıcıların erişim haklarını kısıtlamamalıdır.
- Lisans anlaşmaları hem lisansı alan hem de veren taraf için entelektüel mülkiyet haklarını iyi bir şekilde tanımlamalıdır.
- Kütüphane kaynaklarının kullanıcılar tarafından izinsiz kullanılması halinde kütüphaneler sorumlu tutulmamalıdır.
- Lisansı alan kütüphane, lisanslanan kaynağın erişim ilkelerini uygulama konusunda istekli olmalıdır.
- Lisans anlaşmaları kaynağa erişim koşullarını açık bir şekilde tanımlamalıdır.
- Lisansı alan kütüphane, izin verilen kullanıcıların erişim haklarını tanımlayıcı bir politika hazırlamakla yükümlüdür.
- Elektronik kaynakların kullanımında izin verilen kullanıcıların erişimine sınır koyacak doğrulama sistemleri (authentication system) gerekmemeli ve bu lisans anlaşmasında tanımlanmalıdır.
- Lisans anlaşmaları, lisanslanmış bir kaynağın koruma ya da arşiv oluşturma amacıyla bir kopyasının alınmasına izin verilmesine dair bir madde içermelidir.
- Bir lisans anlaşması lisansı alan ve sağlayan arasında imzalandığı anda sabitlenir. İmzalandıktan sonra herhangi bir değişiklik yapılacaksa her iki tarafın da onaylaması gerekir. Aksi takdirde değişiklik yapılamaz.
- Lisansı alan kütüphanelerin, sağlayıcıların üçüncü parti kurumlar ile yaptıkları diğer anlaşmalarla bir bağı yoktur. Yalnızca kendi imzaladığı lisans anlaşmasından sorumludur.
- Lisans anlaşmaları her iki taraf için de fesih hakkı sağlamalıdır.

Yukarıdaki lisans anlaşması ilkelerinde de belirtildiği gibi lisans anlaşmaları için birçok noktaya önem verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle de standart anlaşmalar hazırlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Johnson, Evensen, Gelfand, Lammers, Sipe ve Zilper, 2012, s. 14). Son zamanlarda kütüphaneler, koleksiyon yönetimi dokümanlarına standart lisans anlaşması modeli ekleyerek lisans anlaşmaları konusunda planlanmış şekilde davranmaktadırlar. Ayrıca 1997 yılında Ann Shumelda Okerson tarafından geliştirilen LibLicense projesi ile kurumların kendi lisans anlaşmalarını kolaylıkla hazırlayabilecekleri bir yazılım tasarlanmış (<http://wp.crl.edu/wp-content/uploads/2011/09/liblicr2.zip>) ve standart lisans anlaşmalarını kurumların kendi bilgilerini girerek oluşturmalarına izin verilmiştir (LibLicense, 2012).

Standart ve otomatik lisans anlaşmalarının yanında günümüzde yaygın olarak kullanılan bir diğer yöntem ise, lisans anlaşması olmadan yapılan elektronik kaynak sağlamasıdır. Örneğin OECD, yalnızca kütüphaneler talep ettiklerinde lisans anlaşması imzalamaktadır (Hahn, 2007). 2006 yılından itibaren de kütüphanelerin lisans anlaşması olmaksızın elektronik kaynaklarını yönetebilmesi amacı ile çözüm arayışları artmıştır (Collins, 2007). Bu amaçla kütüphane ve yayıncılar elektronik kaynaklar için yeni bir "lisanssız (license-less)" elektronik kaynak sağlama projesi geliştirmişlerdir. İçlerinde Araştırma Kütüphaneleri Derneği'nin de bulunduğu dört organizasyondan oluşan çalışma grubu, lisans anlaşmalarını incelemiş ve Ulusal Bilgi Standartları Organizasyonu (NISO) önderliğinde SERU (The Shared Electronic Resource Understanding) adı verilen bir araç yaratmışlardır (Hahn, 2007). SERU ile ortak anlayış ve iyi niyet çerçevesi altında, kütüphane ve yayıncılar için yeni bir yapı sunulmuş ve lisans anlaşmaları için harcanan süre ve emek en aza indirilmiştir (NISO, 2008, s. 1).

Kütüphaneler için farklı türde kaynaklar veya farklı kurumlar için çeşitli lisans modelleri de bulunmaktadır. En sık rastlanan lisans modelleri;

- **Büyük ticaret (big deal):** Yayıncıların elektronik kaynak aboneliklerinde dergileri büyük bir demet halinde, herhangi bir ayırım yapmaksızın pazarlamalarıdır (Poynder, 2011). Büyük ticaret ile yayınevleri, kütüphanelere ihtiyaçlarına göre dergi seçim şansı tanımamakta, sahip oldukları dergileri tek bir pakette sunmaktadırlar (Al ve Tonta, 2007, s. 210).
- **Kurum büyüklüğüne göre fiyatlandırma (tiered model):** Kurum büyüklüğüne göre fiyatlandırma modeli ile abonelikler gerçekleştirileceği zaman, kütüphanelerin bağlı olduğu kurumun öğrenci sayısı, personel sayısı, tam zamanlı kullanıcı sayısı gibi bazı ölçütler dikkate alınarak fiyatlandırma yapılmaktadır. Bu modelin temeli, büyük kuruluşların daha yüksek, küçük kuruluşların ise daha düşük abonelik ücreti vermesi üzerine kuruludur (Fischer, 2006, s. 2).
- **Konsorsiyal fiyatlandırma (consortial pricing):** Konsorsiyal anlaşmalar birden fazla kütüphanenin veya kurumun bir araya gelerek düşük maliyetli anlaşmalar yapmalarını hedefleyen bir modeldir (TÜBİTAK, 2010, s. 14). Konsorsiyal anlaşma modeli diğer modelleri kapsayabilir. Örneğin, büyük ticaret modeli ile pazarlanan bir ürün aboneliği için konsorsiyal anlaşma yapılarak maliyet azaltılabilir. Bu durumda abonelik modeli büyük ticarete dayalı konsorsiyal anlaşma olacaktır.
- **Kullanıcı odaklı sağlama (patron driven acquisition):** Kullanıcı odaklı sağlamada kullanıcılar kurumlarının seçtiği ve kütüphane kataloğunda yer alan sağlayıcı listesinden ihtiyaçları olan kaynakları seçer ve görüntüleyebilirler. Eğer ihtiyaç duyulan kaynaklar gerçekten bunlar ise kütüphaneler bu kaynakları kiralama ya da satın alma yoluna giderler (Reiners, 2012).
- **Kullanım başına ödeme (pay-per view):** Kullanım başına ödeme modeli de kullanıcı odaklı sağlama gibi kütüphanelerin elektronik kaynaklara abone olmaksızın makalelerin öz bilgilerine erişmelerine imkân sağlamaktadır. Kullanıcılar istedikleri takdirde tam metin erişimi sağlanır ve ardından kullanım miktarına bağlı olarak ücretlendirilirler (Yu ve Breivold, 2008, s. 57).

Türkiye’de Durum

Türkiye’de kütüphaneler elektronik kaynak aboneliklerini kendileri sağlayabildikleri gibi, ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) ve ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) aracılığı ile de gerçekleştirebilmektedirler. ANKOS kurumlar adına sağlayıcı ve yayıncılarla görüşerek anlaşmalar yapmaktadır. Türk Ulusal Site Lisansı (TRNSL) olarak adlandırılan bu anlaşmalar aracılığı ile abonelik gerçekleştirilen kaynaklarda ciddi indirimler sağlanmaktadır. Ancak ANKOS tarafından yapılan konsorsiyal anlaşmalarda her kurum lisans anlaşmasını kurumu adına kendisi imzalamaktadır. ANKOS konsorsiyal anlaşmaları dâhilinde toplam 34 veri tabanı için aralarında kamu kurumlarının da bulunduğu 184 kurumun (ANKOS, 2014a; ANKOS, 2014b) aboneliği bulunmaktadır. TRNSL kapsamında ayrıca elektronik kaynaklar ile ilgili kullanım ve telif hakları, işlevsellik, lisans yükümlülüğü ile fiyatlandırma gibi konuları içeren ve Kütüphane Konsorsiyumları Uluslararası Koalisyonu (ICOLC) ile uyumlu lisans ilkeleri belirlenmiştir. Bu lisans ilkeleri aracılığı ile elektronik malzeme toplu alımı görüşmelerinin hangi koşullarda yapılacağı standart hale getirilmiştir (ANKOS, 2013a).

ULAKBİM tarafından yürütülen EKUAL’da (Elektronik Kaynaklar Ulusal Lisansı) ise ANKOS tarafından yürütülen konsorsiyal çalışmalardan farklı olarak, kurumlar adına lisans anlaşmaları ULAKBİM tarafından imzalanmakta ve ödemeler ULAKBİM bütçesinden

gerçekleştirilmektedir. EKUAL aracılığı ile erişimi sağlanan toplam 17 veri tabanının kullanıma açıldığı 331 kurum bulunmaktadır (ULAKBİM, 2011a).

Türkiye’de bu gibi kaynak sağlama yönündeki çalışmaların yanında, lisans anlaşmalarının değerlendirilmesi ile ilgili olarak da girişimlerde bulunulmuştur. ANKOS tarafından kurulan lisans anlaşmaları grubu (LAG) ile ANKOS konsorsiyal çalışmalarında kullanılmak üzere lisans anlaşmalarının değerlendirmeleri yapılmakta ve dünyada bu konudaki gelişmeler izlenmektedir. Lisans anlaşmaları grubu, elde edilen lisansları 3 aşamada (inceleme, müzakere sürecini başlatma ve onay) inceleyerek ANKOS’a uygunluğunu araştırmaktadır (ANKOS, 2013b). Bunun yanında, lisans anlaşmalarının incelenmesi ile ilgili olarak ULAKBİM tarafından oluşturulan “EKUAL Lisanslama İlkeleri” ile yayıncılara Türkçe ve İngilizce olarak temel lisanslama ilkeleri aktarılmaktadır. Ayrıca yine ULAKBİM’in sayfasında Türkçe ve İngilizce standart lisans anlaşması metni yer almaktadır (ULAKBİM, 2011b).

Yöntem ve Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmada “Giriş” kısmında belirtilen araştırma sorularına cevap bulmak amacı ile hazırlanan anket kütüphaneciler ile gerek elektronik posta listeleri üzerinden gerekse kişisel postalar aracılığı ile paylaşılmıştır. Ankette sorular iki kısımda toplanmış, ilk kısımda çoktan seçmeli sorulara yer verilirken, ikinci kısımda bilgiler 5’li Likert Ölçeği aracılığı ile hazırlanmış ve sonuçta kütüphanelerin farklı birimlerinde çalışan 52 kişiden cevap alınmıştır. Araştırma sonuçları çalışmanın bulgular kısmında sunulmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Ankete katılan 52 kişinin yarısından çoğunu kütüphane yöneticileri ve elektronik kaynak sorumluları oluşturmaktadır (%57,6). Bunu sırasıyla danışma (%13,5), süreli yayınlar (%5,8), teknik hizmetler (%5,8) ve diğer birimlerde çalışanlar (%5,8) izlemektedir. Katılımcıların %8’i bu soruya cevap vermezken, %4’ü kütüphanede birimsel bir ayrımın olmadığını belirtmişlerdir.

Koleksiyon Yönetiminde Lisans Anlaşmaları ve Kurumlara En Uygun Olduğu Düşünülen Modeller

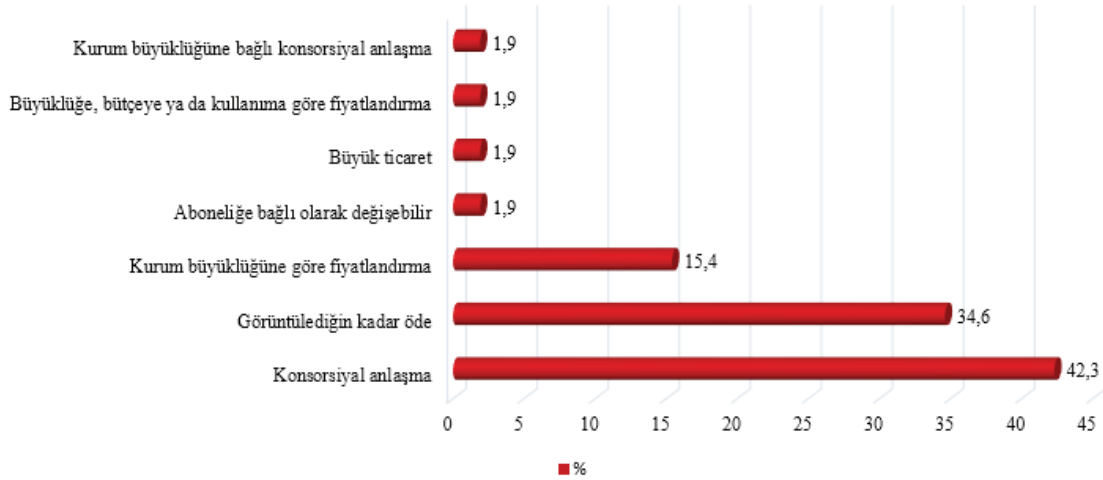
Uluslararası arenada yer alan pek çok kütüphane kendilerine ait bir koleksiyon yönetimi dokümanı oluşturmakta, bu dokümana da lisans anlaşmalarının gereklilikleri ile ilgili maddeler eklemektedirler. Türkiye’de bu gibi bir uygulama var ise ortaya çıkarılması amacı ile katılımcılara kütüphanelerinde bir koleksiyon yönetimi dokümanı bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa lisans anlaşmaları ile ilgili madde içerip içermediği ve kurumlarına ait standart bir lisans anlaşması şablonu bulunup bulunmadığı ile ilgili sorular yöneltmiştir. Cevaplar Tablo 1’de sunulmaktadır.

(Tablo 1): Koleksiyon yönetimi dokümanlarında lisans anlaşmaları

	Var	Yok
Koleksiyon yönetimi dokümanı (N)	12	40
Lisans anlaşmalarının gereklilikleri ile ilgili madde (N)	6	46
Standart bir lisans anlaşması şablonu (N)	3	49

Tablo 1’den de açıkça görüldüğü üzere, kütüphanelerin büyük bir çoğunluğunda (%77) bir koleksiyon yönetimi dokümanı bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Kütüphanelerde bir koleksiyon yönetimi dokümanı bulunmaması yalnızca lisans anlaşmaları konusunda değil, kütüphane yönetimi ile ilgili diğer konularda da sorunlar doğmasına neden olacaktır. Konuya lisans anlaşmaları penceresinden bakıldığında ise, koleksiyon yönetimi dokümanı bulunan kurumların yarısının bu dokümanda lisans anlaşmaları ile ilgili maddelere yer verdikleri, yalnızca üçünün ise standart bir lisans anlaşması şablonu oluşturduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında ayrıca kurumlara en uygun olduğu düşünülen lisans modeli konusunda da bilgi toplanmıştır. Bu bağlamda, daha önceki bölümlerde tanımları yapılan temel lisans modellerinin kurumlara uygunluğu konusunda ortaya çıkan görüşler Şekil 1’de gösterilmektedir.

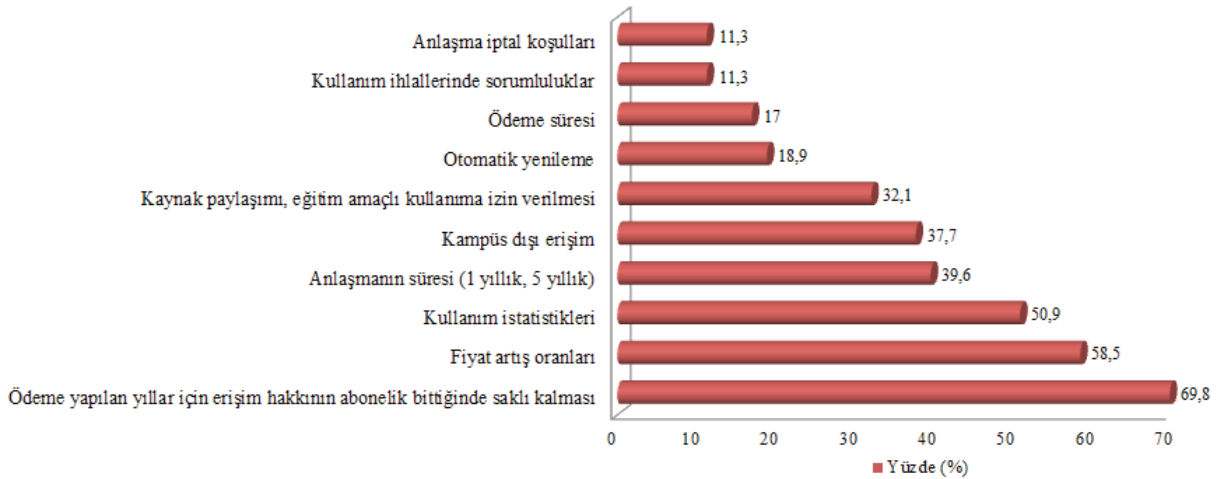
(Şekil 1): Kurumlara en uygun olduğu düşünülen lisans modelleri

Uluslararası arenada görüntülediğin kadar öde (pay-per view) modeli yaygın olarak önerilse de, Türkiye’de kütüphaneciler kurumlarına en uygun lisans modelinin konsorsiyal anlaşmalar olduğunu belirtmişlerdir. Bunun başlıca nedeninin üniversite ve araştırma kütüphanelerinin elektronik kaynak aboneliklerinin büyük bir kısmını konsorsiyal anlaşmalar ile sağlamaları ve daha önce de belirtildiği gibi konsorsiyal anlaşmaların diğer modelleri de kapsaması olduğu düşünülebilir. Bunun yanında “görüntülediğin kadar öde” modeli de katılımcılar tarafından en uygun ikinci model olarak belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye’de en sık uygulanan modellerden biri olan kurum büyüklüğüne göre fiyatlandırma konusunda kütüphanecilerin bilgi düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Kurumların büyüklüklerinin nasıl hesaplandığı konusundaki durumu ölçmek amacıyla yöneltilen “kurum büyüklüklerinin nasıl belirlendiği konusunda bilgi sahibiyim.” ifadesine yalnızca üç katılımcı bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%81) kurum büyüklüklerinin nasıl hesaplandığının bilincindedir. Ayrıca katılımcıların %55’i kurum büyüklüğüne göre fiyatlandırmayı kurumu için uygun görmektedir.

Lisans Anlaşmalarında En Çok Özen Gösterilen Hususlar

Bu çalışma aracılığı ile lisans anlaşmalarında kütüphanecilerin en çok özen gösterdikleri konuların ortaya çıkarılması da hedeflenmiştir. Bu bağlamda; ödeme, kullanım, arşivleme gibi konulardan hangilerinin lisans anlaşmaları yapılırken en önemli görüldüğü ile ilgili soruya verilen cevaplar Şekil 2’de gösterilmektedir.

(Şekil 2): Lisanslarda en önemli görülen maddeler (Soru için katılımcıların birden fazla seçenek işaretlemelerine izin verilmiştir)

Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre kütüphaneciler açısından en çok önem verilen ilk üç maddenin ödeme yapılan yıllar için erişim hakkının abonelik bittiğinde saklı kalması, fiyat artış oranları ve kullanım istatistikleri olduğu görülmüştür. Bu durumda en çok önem verilen maddelerin erişim, ücretlendirme ve kullanıma dayalı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. En az önem verilen konular ise anlaşma iptal koşulları ve kullanım ihlallerinde sorumluluklardır. Kullanım ihlallerinde sorumluluklar ile ilgili olarak “Kullanıcılar tarafından lisans anlaşmasına aykırı bir davranışta bulunulduğunda ne ile karşılaşacağımı bilirim.” ifadesine verilen cevapların %54,7’sinin katılıyorum, %22,6’sının tamamen katılıyorum olması kütüphanecilerin kullanım ihlalleri konusunda farkındalığa sahip oldukları ve bu nedenle de bu konunun en az önem gösterdikleri konulardan biri olduğu söylenebilir.

ANKOS ve ULAKBİM tarafından İncelenmiş Anlaşmalara Duyulan Güven

Daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere üniversite ve araştırma kütüphaneleri çeşitli kanallar ile elektronik kaynak sağlamaktadırlar. ANKOS konsorsiyal anlaşmalar aracılığı ile abonelik sağlanan elektronik kaynakların lisans anlaşmalarını kurumlar adına incelemektedir. ULAKBİM ise birtakım elektronik kaynaklara kütüphaneler adına abone olmakta veya bu kaynakları satın almakta ve üniversitelerin hizmetine açmaktadır. ANKOS tarafından gerçekleştirilen lisans anlaşmaları abone olan kurumlar tarafından ayrı ayrı imzalanırken, EKUAL lisans anlaşmalarının temel maddeleri ULAKBİM web sayfası üzerinden duyurulmaktadır (http://ekual.ulakbim.gov.tr/lisans/lisans_kosul.uhtml). Çalışma kapsamında kütüphanecilerden lisans anlaşmalarının incelenmesine ilişkin ifadeleri *hiç katılmıyorum (1)* ile *tamamen katılıyorum (5)* seçenekleri arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler ortalama ve standart sapma değerleri ile Tablo 2’de sunulmuştur.

(Tablo 2): Lisans anlaşmalarını inceleme ile ilgili düşünceler

	\bar{x}	S
TRNSL veya EKUAL dışında kurumsal olarak abonelik gerçekleştireceğimiz zaman lisans anlaşmalarını detaylı olarak incelerim.	4,44	,752
ANKOS (TRNSL) tarafından anlaşması yapılan veri tabanlarının lisans anlaşmalarının uygunluğunu tekrar incelerim.	3,56	1,056
EKUAL tarafından anlaşması yapılan veri tabanlarının lisans anlaşmalarının uygunluğunu tekrar incelerim.	3,10	1,188

Lisans anlaşmalarının incelenmesi kurumlar için sonradan oluşacak problemlerin önlenmesi amacıyla önemlidir. Anket sonuçları da, kütüphanecilerin TRNSL veya EKUAL dışında abonelik gerçekleştirecekleri zaman lisans anlaşmalarını, olması gerektiği gibi, detaylı olarak incelediklerini göstermiştir. Bunun yanında ULAKBİM tarafından anlaşmaları yapılan lisansların detaylı incelenmesi konusunda kararsız olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni, ULAKBİM için lisans anlaşmalarının üniversitelerden bağımsız yapıyor olması gösterilebilir.

Kütüphanecilerin pek çoğu özellikle herhangi bir konsorsiyal anlaşmaya dâhil olmayan elektronik kaynakların lisans anlaşmalarının incelenmesi konusunda hassas olduklarını belirtmişlerdir. Ankete katılan 52 kişiden yalnızca ikisi TRNSL veya EKUAL dışında kurumsal olarak abonelik gerçekleştirileceği zaman lisans anlaşmalarını detaylı olarak incelediklerini ifade etmişlerdir. Bu ifadeye hiç katılmıyorum cevabı veren olmamıştır.

Katılımcıların %73’ü yayıncıdan gelen lisanslar ile konsorsiyumlar aracılığı ile sağlanan lisansları karşılaştırdıklarını belirtmişlerdir. Bu da konsorsiyal anlaşmaların olduğu gibi kabul edilmediğini ve incelendiğini gösterdiği için önemlidir.

Lisans Anlaşmalarında Kütüphane ve Kütüphanecilerin Rolü

Daha önce de belirtildiği gibi elektronik kaynak lisans anlaşmaları genellikle kütüphaneler ile yayıncılar arasında imzalanmaktadır. Bu aşamada kütüphaneler, kaynağa erişecek son kullanıcılar ile kaynağı sağlayan yayıncı arasında köprü oluşturmak gibi bir görev üstlenmektedirler. Çalışma kapsamında kütüphanelerin bu görevi sahiplenip sahiplenmediklerini öğrenmek amacı ile kütüphanelerin sağlayıcı, yayıncı ve kurum arasında ilgili tek yetkili olması konusunda yöneltilen ifadeye katılımcıların %73’ü olumlu görüş bildirmiştir. Katılımcıların yalnızca %11’i kütüphanenin bu konuda sorumlu tek birim olmaması gerektiğini aktarmışlardır. Bunun yanında katılımcıların %82’si her bir kütüphanede lisans anlaşmaları konusunda uzman kişilerden oluşan bir grubun çalışması gerekliliği konusunda ortak görüş bildirmişlerdir.

Lisans anlaşmaları ile ilgili bir ekip oluşturulması aşamasında kütüphanecilerin bu konuda donanımlı olmaları gerekliliği aşikârdır. Bununla ilgili olarak yöneltilen “Son zamanlarda uluslararası arenada konuşulan standart lisanslar konusunda bilgi sahibiyim.” şeklindeki ifadeye kütüphanecilerin %35’i bu konuda bilgisi olmadığını belirtirken, %40’ı standart lisans anlaşmaları ile ilgili bilgi sahibi olduğunu aktarmışlardır.

Kütüphanecilere düzenlenmesi halinde yeterli kazanmak amacı ile lisans anlaşması çalıştaylarına katılıp katılmayacakları da sorulmuştur. Katılımcıların %89’u bu konuda gelişmeye açık olduklarını ve düzenlenmesi halinde çalıştaylara katılmak istediklerini belirtmişlerdir.

Kütüphaneler elektronik kaynaklara abone olduklarında kaynakların kullanımını artırmak amacı ile kullanıcılarına duyuru yapmalıdırlar. Ancak, duyuruda yalnızca erişim konusunda bilgi verilmesi yeterli olmayabilir. Kütüphanelerin herhangi bir aksilik ile karşılaşmamak için lisans koşullarını kullanıcılarına bildirmesi gerekmektedir. Ayrıca, kullanım ihlali durumunda karşılaşılabilecek durumlar ile ilgili olarak da kullanıcılar bilgilendirilmelidir. Bu konular ile ilgili olarak kütüphanecilerin %63’ü abonelik sağlanan kaynakların lisans koşullarını kullanıcılar ile paylaştıklarını, %78’i ise lisansa aykırı davranıldığı takdirde ne ile karşılaşacaklarını bildiklerini belirtmişlerdir.

Kütüphanecilerin en büyük eksiklik olarak gördükleri nokta ise lisans anlaşmalarının dili konusundadır. Katılımcıların %67’si lisans anlaşmalarının dili konusunda sıkıntı yaşadıklarını aktarmışlardır. Anketin yorumlar kısmında ise bazı katılımcılar her bir lisans anlaşmasının Türkçeye çevrilmesi gerekliliği konusunda görüş bildirmişlerdir.

Lisans Anlaşmalarında Maddeler

İyi bir lisans anlaşmasında erişim, paylaşım ve kullanım ile ilgili bazı temel maddelerin bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Tablo 3'te belirtilen ifadeler katılımcılara yöneltilmiş ve yine 1'den 5'e kadar numaralandırmaları istenmiştir.

(Tablo 3): Lisans anlaşmalarında maddeler

	\bar{x}	SS
Lisans anlaşmasında kendi kurumuma ait çalışmaların kişisel ya da kurumsal arşivlerde yayınlanmasına izin verilmesine yönelik madde bulunmalıdır.	4,23	,703
Kütüphanelerarası ödünç vermeye izin verilmesine yönelik madde lisans anlaşmasında bulunmalıdır.	4,19	,742
Elektronik kaynakların adil kullanımı kapsamına giren unsurlar (görüntüleme, kopyalama, indirme vs.) lisans anlaşmasında açıkça tanımlanmalıdır.	4,50	,542
Lisans anlaşmalarında açık erişim ile ilgili maddelere yer verilmelidir.	4,44	,574
Lisans iptali durumunda karşılaşılabilecek durumlar açıkça belirtilmelidir.	4,69	,466
Farklı türdeki elektronik kaynaklar (kitap, dergi vs.) için farklı türde lisans anlaşmaları yapılması gerektiğini düşünürüm.	4,04	1,009

Kütüphanecilerin pek çoğunun lisans iptali ile ilgili maddeler başta olmak üzere, kurumsal arşivlerde saklama, başka kütüphaneler ile paylaşma, adil kullanım ile ilgili unsurlar ve açık erişim konularında lisans maddesi olması gerektiğini düşündüğü ortaya çıkmıştır. Bunun yanında katılımcıları e-kitap, e-dergi gibi farklı türde kaynaklara farklı lisans anlaşmaları yapılması gerektiği konusunda da olumlu görüş bildirmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Elektronik kaynakların gelişmesi ile birlikte lisans anlaşmaları da kütüphaneler için önemli olmaya başlamıştır. Bu anlaşmalar başlangıçta her ne kadar yayıncıların haklarını korumaya yönelik olsalar da, yapılan girişimler ve standartlar ile birlikte kütüphanelerin haklarını korumaya yönelik çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanında elektronik kaynakların sağlanmasında geliştirilen yeni modeller ile anlaşmaların odağı -olması gerektiği gibi- kütüphane-kullanıcı olmaya başlamış ve bu sayede kütüphanelerin sağladıkları kaynaklardan kullanıcıların en etkili şekilde yararlanmaları hedeflenmiştir. Her ne kadar Türkiye'de yaygın olarak görülüyor olsa da, uluslararası arenada en uygun model olarak gösterilen görüntülediğin kadar öde ve kullanıcı odaklı sağlama konusu gün geçtikçe daha çok kütüphane tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışma ile lisans anlaşması gibi önemli bir konuda Türkiye'deki kütüphane ve kütüphanecilerin mevcut durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre, kütüphaneler koleksiyon yönetimi ve lisans anlaşmaları konusunda yeterli donanıma sahip değilken, kütüphanecilerin pek çoğunun bu konuda bilgi sahibi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Ankete katılan 52 üniversite kütüphanesinden yalnızca 12'sinde koleksiyon yönetimi dokümanı olması, bunların yalnızca altısında lisans anlaşmalarının gereklilikleri ile ilgili madde olması ve yalnızca üç kütüphanenin standart bir lisans anlaşması şablonu olması kütüphanelerin bu konudaki yetersizliklerinin ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Koleksiyon yönetimi dokümanı yalnızca kütüphanelerin elektronik kaynak aboneliklerini doğru bir şekilde yapmalarını sağlamak amacıyla kullanılmamakta, aynı zamanda kütüphane ile ilgili pek çok konuda da bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu sebeple kütüphanelerin öncelikle koleksiyon yönetimi dokümanı hazırlamaları, ardından da standart lisans anlaşmaları oluşturma ile ilgili girişimlerde bulunmaları gerekmektedir.

Ankete katılan kütüphaneciler, kütüphanelerine en uygun model olarak konsorsiyal anlaşmayı göstermişlerdir. Bu durumun temel nedeni olarak üniversite kütüphanelerinin abone oldukları kaynakların pek çoğunu ANKOS konsorsiyal çalışmaları üzerinden sağlıyor olmaları ve konsorsiyal anlaşmaların diğer modelleri de kapsayabiliyor olması gösterilebilir. ANKOS tarafından gerçekleştirilen konsorsiyal anlaşmalarda büyük ticaret, kurum büyüklüğüne göre fiyatlandırma modeli gibi modeller üzerinden fiyat anlaşmaları yapılmaktadır. 2014 yılı itibariyle Türkiye’de 184 kurum, 34 veri tabanına ANKOS konsorsiyal anlaşmaları çerçevesinde abonelik gerçekleştirmektedir ve görülen o ki bu durum ile ilgili herhangi bir şikâyet bulunmamaktadır. En uygun ikinci modelin ise görüntülediğin kadar öde ve kullanıcı odaklı sağlama olduğu belirtilmiştir.

Kütüphanelerin lisans anlaşmalarında en çok önem verdikleri maddenin, lisans anlaşmaları için büyük öneme sahip olan, ödeme yapılan yıllar için erişim hakkının abonelik bittiğinde saklı kalması olduğu belirtilmiştir. Ancak, kütüphaneler kullanım istatistiklerine üçüncü sırada önem verirlerken, kaynak paylaşımı ve eğitim amaçlı kullanım altıncı sırada yer alabilmiştir. Bu durumda kaynak paylaşımının ve kurumsal arşivlemenin kütüphaneler için önemi vurgulanmalı ve bu konuda farkındalık artırılmalıdır.

Çalışma sonuçlarına göre kütüphaneler lisans anlaşmalarını her nereden sağlıyor olurlarsa olsunlar lisans anlaşmaları detaylı olarak gözden geçirilmektedir. Özellikle herhangi bir konsorsiyal anlaşma ya da kurum desteği olmaksızın yapılan anlaşmalarda lisans anlaşmaları detaylı olarak incelenmektedir. Ancak, kütüphanecilerin pek çoğu lisans anlaşmalarının incelenmesinde dil sorununun üzerinde durmuştur. Bu konunun çözülebilmesi halinde anlaşma incelemeleri daha az zaman ve emek harcanarak da gerçekleştirilebilecek, bu sayede daha etkili anlaşmalar yapılması sağlanabilecektir.

Kütüphaneciler arasında ortak kanılardan bir diğeri de kütüphanelerin lisans anlaşmalarında önemli bir role sahip olduğu ve bu nedenle de kütüphanede bu konuda bir uzman personel çalıştırılması gerekliliğidir. Ayrıca kütüphaneciler, bu konuda uzmanlaşmak adına çalıştaylar düzenlenmesini de desteklemektedirler. Konu ile ilgili eğitim çalışmaları yapılırsa, Türkiye üniversite ve araştırma kütüphanelerinde lisans anlaşması uzmanı çalıştırılması mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak kütüphanecilerin lisans anlaşmaları konusunda farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu, ancak kütüphanelerin yetersizlikleri nedeni ile bu farkındalıklarını uygulamaya yansıtamadıkları görülmüştür. Kütüphaneler hem uzman personel, hem de yeterli donanıma sahip olduğunda lisans anlaşmaları konusunda eksiklik kalmayacaktır. Ancak unutmamak gerekir ki, elektronik yayıncılık alanı her geçen gün geliştiğinden, lisans anlaşmaları konusundaki gelişmelerin de sıkı bir şekilde takip edilmesi kütüphaneler için büyük önem taşımaktadır

Kaynakça

- Al, U. ve Al, P. (2003). Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi. *Bilgi Dünyası*, 4(1), 1-14.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2007). Tam metin makale kullanım verilerinin bibliyometrik analizi. Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu. Hacettepe Üniversitesi, 24-26 Ekim 2007, Ankara. *Bildiriler* içinde (ss. 209-217). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Allison, D., Beth, M. N. ve Signe, S. (2000). Database selection: one size does not fit all. *Faculty Publications*, UNL Libraries. Paper 59.
- ANKOS. (2013a). *TRNSL ve lisans ilkeleri*. 3 Mart 2014 tarihinde <http://www.ankos.gen.tr/index.php/haberler/134-trnsl-ve-lisans-ilkeleri> adresinden erişildi.
- ANKOS. (2013b). *Lisans anlaşmaları grubu (LAG)*. 11 Aralık 2013 tarihinde <http://www.ankos.gen.tr/index.php/lag> adresinden erişildi.
- ANKOS. (2014a). *Üyeler*. 2 Mart 2014 tarihinde <http://www.ankos.gen.tr/index.php/ankoshakkinda/organizasyon/uyeler> adresinden erişildi.
- ANKOS. (2014b). *Ankos abone olunan veri tabanları*. 2 Mart 2014 tarihinde <http://online.ankos.gen.tr/raporlar/vts.php?donem=2014> adresinden erişildi.
- Association of Research Libraries. (1997). Principles for licensing electronic resources. Final Draft, July 15, 1997. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://www.arl.org/storage/documents/publications/licensing-principles-1997.pdf> adresinden erişildi.
- Atılğan, D. ve Yalçın, Y. (2009). Elektronik kaynakların seçimi ve değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23, 769-802.
- Cambridge Online Dictionary. (2011). License agreement. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/licence-agreement?q=license+agreement> adresinden erişildi.
- Collins, M. (2007). SERU: an alternative to licensing - an interview with Selden Durgom Lamoureux. *Serials Review*, 33(2), 122-128.
- Fischer, C. (2006). Electronic resources pricing: A variety of models. *Against the Grain*, 18(3), 18-22.
- Hahn, K.L. (2007). SERU (Shared Electronic Resource Understanding): Opening up new possibilities for electronic resource transactions. *DLib Magazine*, 13,11-12.
- Johnson, S., Evensen, O.G., Gelfand, J., Lammers, G., Sipe, L. ve Zilper, N. (2012). Key issues for e-resource collection development: a guide for libraries. *Acquisition and Collection Development Section*, IFLA. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://www.ifla.org/files/assets/acquisition-collection-development/publications/Key%20Issues%20for%20E-Resource%20Collection%20Development%20-%20August%202012.pdf> adresinden erişildi.
- LibLicense. (2012). About LibLicense. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://liblicense.crl.edu/about-liblicense/about-this-site/> adresinden erişildi.
- McKenzie, J. ve diğerleri. (2009). Digital collection development plan task force final report. 14 Ocak 2013 tarihinde http://www.lib.berkeley.edu/Collections/pdfs/digital_collection_development_plan.pdf adresinden erişildi.
- Metz, P. (2000). Principles of selection for electronic resources. *Library Trends*, 48, 711-728.
- NISO. (2008). SERU: a shared electronic resource understanding: a recommended practice of the National Information Standards Organization. Baltimore, MD: National Information Standards Organization (NISO).

- Okerson, A.S. (1996). Buy or lease? Two models for scholarly information at the end (or the beginning) of an Era. *Daedalus*, 125(4), 55-76.
- Poynder, R. (2011). The big deal: not price but cost. *Information Today*. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://www.infotoday.com/it/sep11/The-Big-Deal-Not-Price-But-Cost.shtml> adresinden erişildi.
- Reiners, L. A. (2012). Patron-driven acquisition: the experience of three university libraries. *SCONUL Focus*, 55, 33-37.
- Soete, G. J. (1999). Managing the licensing of electronic products. Washington, DC: Association of Research Libraries.
- Tonta, Y. (2000). Elektronik yayıncılıkta son gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 1, 89-132.
- TÜBİTAK. (2010). TÜBİTAK ULAKBİM koleksiyon geliştirme politikası. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://goo.gl/gzM8D> adresinden erişildi.
- ULAKBİM. (2011a). TÜBİTAK ULAKBİM EKUAL hakkında. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://ekual.ulakbim.gov.tr/hakkinda/> adresinden erişildi.
- ULAKBİM. (2011b). TÜBİTAK ULAKBİM EKUAL lisans anlaşmaları. 14 Ocak 2013 tarihinde <http://ekual.ulakbim.gov.tr/lisans/> adresinden erişildi.
- Yu, H. ve Breivold, S. (2008). Electronic resource management in libraries: research and practice. New York: Information Science Reference.

Summary

The license agreements to provide electronic resources have become important for libraries recently. These agreements determine main restrictions and permissions between libraries and publishers/providers. The main aim of this paper is to reveal current situation of Turkish libraries and librarians on the subject of license agreements. To achieve this aim, a questionnaire was distributed to university and research librarians by using mail lists. The 52 librarians responded to the questionnaire.

As a result, it is founded that libraries don't have a collection development document which helps to make license agreements standardized. On the other hand, the librarians have knowledge about license agreements and want to improve their knowledge levels. Only 12 library have collection development document, 6 of them have clause about necessity of license agreements. Collection development documents are not only designed for effective license agreements, but also they can be used for many issues as a guide. Therefore, it is important to prepare the document and to add clauses about license agreements at first.

Turkish librarians indicated that the most preferred license model is consortial pricing. The main reason of this preference is ANKOS (Anatolian University Libraries Consortium). The 184 university have subscribed to 34 databases within the frame of ANKOS consortial agreements. The second preferred model is defined as pay-per view and patron driven acquisition. In addition, it is determined that the most important clauses of the agreements are; rights after subscription ends, increase in price and usage statistics.

Librarians indicated that they evaluate agreements deeply even if they were examined by ANKOS or ULAKBİM. However, they complaint about the language of the agreements. They preferred license agreements in Turkish to understand every issue of them. Librarians also remarked their needs about trainings on license agreements. It is founded that, librarians have awareness about agreements, but they have some troubles to put them into practice due to inadequacy of libraries. It is important to increase the number of expert staff, to develop libraries' capabilities about standardized processes and to follow changings on electronic publishing for libraries and librarians by the reason of rapid developments on this area.